

La vida plàcida i amarga de l'exili

Mentre el món es dessagna vivim aquesta placidesa de la vida montpellerina, de sol i noies i vestits clars transparents. De les hores de lectures intenses de les tardes del divendres a casa de Riba, dels diumenges a casa de Rovira, de la pau de la biblioteca. Enmig d'això, el contrast amb el món i amb la tragèdia del país.

Aquestes paraules van ser escrites el 22 de juny del 1942, en plena Segona Guerra Mundial, des de la França de Vichy. Concretament, a Montpeller, amb la tragèdia del país –Catalunya– al cor i l'angoixa al cos per l'espera de l'anhelat viatge a Mèxic que es materialitzà el mes de setembre següent, amb sortida al port de Marsella i escala a Casablanca.

Formen part d'un valuós dietari escrit entre l'1 de gener del 1941 i el 7 de setembre del 1942, que no ha estat editat fins ara.

L'autor, Artur Bladé i Desumvila (Benissanet, Ribera d'Ebre, 1907 - Barcelona, 1995), va publicar en vida la primera part del dietari de l'exili, *L'exiliada*, corresponent als anys 1939 i 1940, però no pas aquesta.

Potser va pensar que l'editor –Josep Fornas, de Pòrtic– es faria enrere, perquè ja havia publicat, el 1976, la primera part, sobretot tenint en compte que el títol seria el mateix, i es va capbussar en uns altres textos.

El fet és que no consta que fes cap intent d'elaborar-lo pensant en una edició, diu Albert Manent al pròleg del volum que presenta aquest dietari inèdit, *L'exiliada. Segona part. Dietari de l'exili, 1941-1942*.

El volum correspon al número 9 de l'*Obra Completa* de l'autor, editada per Cossetània Edicions sota la direcció de Xavier Garcia, i forma part del "Cicle de l'exili" d'aquesta obra completa, amb el número tres.

El fill de l'escriptor, Artur Bladé i Font, va pensar-se que el pare no havia continuat el dietari del 39-40. Però quan, passats uns quants anys de la seva mort, va tenir temps de consultar i ordenar els papers que hi havia a casa,

Cossetània Edicions ha publicat el dietari inèdit que Artur Bladé i Desumvila va escriure durant l'exili a Montpeller, els anys 1941 i 1942, abans de traslladar-se a Mèxic. Només era conegut el dietari dels anys 1939 i 1940.

Sant Miquel de Cuixà, 1939. D'esquerra a dreta, Lluís Meléndez, Antoni Alesa, Puig i Cadafalch, Fabra, Pujols, Alavedra i Moragas. Bladé prepara, a l'exili, les biografies de Fabra, Pujols i Moragas.

va tenir l'agradable sorpresa de trobar 39 fulls mecanografiats que cobrien el període de l'1 de gener del 1941 al 13 de juny del 1942 i cinc llibretes amb el dietari escrit a mà, des del 31 de gener del 1941 al 7 de setembre del 1942. Més una sisena llibreteta en la qual l'escriptor relatava l'embarcament al port de Marsella del dia 8 de setembre. Tot aquest material conforma el text finalment editat.

Aquell 22 de juny del 1942, Artur Bladé i Desumvila viu amb la companyia de la dona i el fill i l'escalaf de l'amistat d'admirables personalitats culturals catalanes de primer ordre, si bé enyora el seu gran amic Francesc Pujols, que ha tornat a casa el mes de gener anterior.

Fa en aquells moments una vida montpellerina tranquil·la, però aquests dos darrers anys del seu exili no han estat pas sempre plàcids ni agradables.

Els dos hiverns darrers a Montpeller han estat especialment freds; les mesades que arriben de Mèxic via Vichy han resultat insuficients i els subsidis de la Generalitat s'han esvaït fa mesos. Ha calgut, per tant, fer feines ocasionals —els refugiats no disposen de carta de treball—, bàsicament a pagès, sulfatant ceps o recollint raïm.

Dos dies internats. I ha hagut de passar, com la majoria de refugiats, dos dies sencers internat en un camp de concentració, a Agda, per culpa de la trobada entre Franco i Pétain, que va tenir lloc precisament a Montpeller, el febrer del 1941, no fos cas que la nombrosa colònia de republicans expatriats en pogués preparar alguna contra Franco.

Durs, però els ha sabuts aprofitar molt bé, literàriament parlant. Els quatre anys viscuts a Montpeller el converteixen en un memorialista de primer ordre, el converteixen en escriptor.

De les converses amb Pujols sorgirà el seu primer llibre, *Francesc Pujols per ell mateix*, redactat el 1944 i publicat a Barcelona el 1967.

Però també s'interessarà per les vides de Pompeu Fabra, i Antoni Rovira i Virgili, i per les memòries del periodista i musicòleg Rafael Moragas i Maseras, *Moraguetes*. I, gràcies a les notes recollides a la ciutat occitana, es convertirà en el biògraf de tots.

Artur Bladé i Desumvila, quan ja havia tornat a Catalunya. Francesc Pujols, company seu de l'exili, a Montpeller. Bladé li va dedicar el seu primer llibre, *Francesc Pujols per ell mateix*.

Aquell juny del 1942, entre els qui ja han pogut embarcar cap a Amèrica i els qui han tornat a casa, la saleta dels catalans del Cafè de Montpeller és mig buida. La sensació, anota, és de malenconia.

El dietarista hi reporta els noms dels absents, i recorda la imatge que hi projectaven les seves figures, l'ambient que hi creaven. També reporta els qui encara hi van cada dia, com el Mestre Fabra.

Els diumenges del 1941, el Cafè de Montpeller és ple com un ou de catalans. El diumenge 12 de gener en veu uns 300, i potser es queda curt.

No hi són únicament els homes, són famílies senceres que han vingut a passar la tarda amb el mateix esperit del qui va a la societat de barri a jugar a la manilla o a parlar del temps o de les primeres dents de la nena. El fum hi fa plorar els ulls. Tothom parla fort, tot discutint, gesticulant. Un exili com aquest encara no s'havia vist mai, conclou.

No tots els absents i els presents, no tots els components de la colònia catalana són Fabra, Riba o Màrius Aguilar; són noms que no han passat a la història, perquè no són ni grans intel·lectuals ni polítics de primera fila, però són persones que, per culpa d'haver participat en la història política del país, han hagut de convertir-se

en expatriats. Fa feredat de veure la quantitat de polítics, nacionals i locals, que van haver de fugir, i que apareixen al dietari. Amb molt bon criteri, l'editorial anota a peu de pàgina les dades biogràfiques bàsiques de tots, fins allà on s'han pogut trobar, perquè molts no consten a cap enciclopèdia.

Artur Bladé i Desumvila fa la vida que fan els exiliats: assistir als enterraments de compatriotes, entrar als bars on s'han muntat penyes i tertúlies.

Però també s'ha matriculat als cursos d'estrangers que la universitat ha organitzat i assisteix a moltes conferències i classes magistrals.

Monsieur Jorda fa un curs d'història literària i és la vedet de la facultat de Lletres de Montpeller. És un professor que va més enllà de la història literària. Segueix el corrent ideològic dominant, el de Vichy i, per tant, culpa l'excés de llibertat, l'anarquia democràtica i el sufragi universal de la decadència francesa. Coincideix amb allò que es pot llegir cada dia a la premsa controlada per Action Française: els mals de França són producte de la manca de moral religiosa, dels jueus i de les escoles laiques.

Per sort, a les tertúlies de la colònia catalana, les opinions són lliures. N'hi ha per a tots els gustos. Incloses les més esperançadores i optimistes. Àngel Samblancat diu que del feixisme

no en quedarà res perquè no porta res a dins, no crea res.

El doctor Primitiu Petit afegeix que la democràcia desembocarà en el socialisme, perquè sense quatre gotes de socialisme el món no anirà mai bé.

Alexandre Deulofeu, el figuerenc de la matemàtica de la història, pronostica que Catalunya es troba a l'alba de la seva plena independència nacional, perquè l'etapa històrica actual, d'opressió, pot ser comparada amb l'època de formació de les nacionalitats, a l'edat mitjana.

També és optimista Francesc Pujols, creador d'una religió, en qüestions religioses: "L'Església, i ja ho ha dit altres vegades, s'acabarà més aviat per

manca de capellans que no per falta de creients."

Artur Bladé i Desumvila no ens introdueix només el món de les tertúlies i de les classes magistrals, sinó que ens porta a les residències privades de diversos intel·lectuals, com Antoni Rovira i Virgili i Carles Riba.

Rovira i Virgili viu en una caseta que és una gelera. La salamandra no arriba a escalfar-la. Hi ha nits, li diu el gener del 1941, que dins estan a tres graus sota zero i l'aigua es glaça igual que al carrer.

Acompanya l'historiador al Bureau des Étrangers per a renovar el *laissez-passer*. Mentre baixen les escales li

ensenya un galliner rudimentari, sobre una plataforma, al davant de casa "Ara —li diu— que no em puc dedicar a l'agricultura, em dedico a l'avicultura."

A l'hora de les confessions, es mostra ferm: no enyora Catalunya perquè la porta al cor. No es desanima: llegeix i escriu sense parar.

Carles Riba viu en una caseta moderna i clara, amb llibres i reproduccions artístiques a les parets. Riba, atentíssim. La primera visita es converteix en una sessió literària. Riba llegeix les elegies que recorden el viatge a Grècia: Súnion, Delfos, Ítaca...

El dietarista no entén ben bé els versos a la primera vegada, només en

Bladé i Desumvila parla de Fabra, Cirici i Pellicer, Riba, Pujols, Rovira i Virgili... o dels gitanos

■ **Els gitanos.** "A Montpeller, la major part dels gitanos, potser tots, viuen al meu barri. [...] Parlen un català fantàstic, d'una fonètica barcelonina quintaessenciada. Molts vingueren escàpols, durant la nostra guerra civil. Sembla que existeix una línia de colònies gitanes seguint el litoral mediterrani. [...] A França segueixen Perpinyà, Montpeller, Nimes i Marsella" (12 d'abril del 1941).

■ **Alexandre Cirici i Pellicer.** "Alexandre Cirici ha llegit a la galeria del Majestic Bar el seu assaig crític sobre la història de Catalunya. [...] Obra de tesi geopolítica que marca les noves orientacions d'una part de la joventut exiliada sobre Catalunya, el seu passat i el seu futur. Del conjunt d'aquest assaig se'n poden desprendre tres tendències: conservadora, germànica, independentista. Això farà remoure l'estany polític catalano-montpellerí, immòbil i conformista. Els polítics, que en el fons es creuen hàbils i maquiavèlics, encara no s'han fet a la idea que ha passat alguna cosa i que tot el que sigui retornar a pràctiques fracassades topará amb les concepcions de la gent que ha sentit el cop i és capaç de reaccionar davant l'experiència" (1 de setembre del 1941).

■ **Carles Riba.** Amb Pujols, que a causa del mal temps porta l'abric d'hivern i el passamuntanyes, segona visita a Carles Riba, tan agradable com la primera. Hem conegut la seva filleta, una nena de dotze anys, seriosa i bonica.

Hem parlat de poesia i música. Impressions de viatges a Florència, Venècia, Nuremberg...

El poeta ha llegit versos. 'Les tankes', com els anomena. Poemes breus i voleiadissos.

A mitja tarda han encès la llar. Més tard, el llum, un llum amb suport de fusta sobre la taula, que feia l'ambient més íntim. Al carrer fa fred i vent. He vist el retrat del matrimoni, al llapis, d'en Sunyer. Carles Riba fa una impressió concentrada, interior, pensativa, amb el rictus característic de la boca apretada. La seva esposa, mig de perfil, una mica imprecisa.

—Sembla una grega, senyora— ha dit Pujols.

La cambra amb el paper de flors vermelles, a mitja llum, sembla de color de rosa.

—Veniu cada dimecres— ens ha dit el poeta en acomiadar-nos—. Així un es retroba" (29 d'octubre del 1941).

■ **Josep Bordes de la Cuesta.** "Sota el gran mirall del fons [del Cafè

de Montpeller], com sempre, blanc, descarnat, el Sr. Bordes de la Cuesta [Josep Bordes de la Cuesta (Eivissa, 1877 - Mèxic DF, 1943), diputat d'Estat Català]. Ha estat malalt. Es pensaven que es moria. El saludo amb afecte i m'assec al seu davant. Parla sense accionar amb aquell accent peculiar dels empordanesos, una mica dificultosament per la manca de dents (diuen que se les va haver de vendre a París, durant els primers temps de l'exili, per tal de poder menjar). M'explica amb melangia la seva situació. No està gaire content dels seus compatriotes. Durant la seva malaltia no se n'ha preocupat ningú. Si ha rebut alguna atenció ha estat per part dels seus veïns francesos" (28 de desembre del 1941).

■ **Pompeu Fabra.** "Fet i fet, aquests 74 anys de Mestre Fabra han estat una exaltació de refermança patriòtica. A hores d'ara la figura del gran filòleg adquireix una categoria de símbol que cap altre català pot ostentar. Per la seva obra, per la seva dignitat, per la seva figura austera, per la seva vellesa que porta amb una dignitat altíssima, aquest home representa el més gran del nostre esperit i el lligam patriòtic més encoiratjador del nostre exili" (20 de febrer del 1942).

Manutenció

He rebut de l'Administració de la Residència de Montpellier, la quantitat de CIENT NORANTA CINCO FRANCS per les següents despeses de manutenció corresponents al mes de la data:

8 dies complets (dijous i diumenges)	80 francs
23 dies (unicament separ) a 5 frs. per dia	115 "
Total	195 francs

Per DUPLICAT i a un sol efecte

Montpellier, 2 octubre 1939

Francesc Pujols
Francesc Pujols

Són =195= francs

Université de Montpellier
Faculté de Lettres
Cours Spéciaux pour les Étrangers
Premier Semestre 1939/40

M. art. Bladé Francs:

Immatriation	—
Bibliothèque	—
Inscription	125.-
Cours complémentaire	25.-
Timbre	4.20
Total	151.20

signature de l'étudiant
Bladé

Rebut de Francesc Pujols de l'administració de la Residència de Montpellier del 2 d'octubre del 1939. Comprovant de la matrícula pagada per Artur Bladé i Desumvila a la facultat de Lletres de Montpellier per a assistir al curs especial per als estrangers, el primer semestre del curs 1939-40.

■ **Francesc Pujols.** “A la biblioteca, Moragas [Rafael Moragas, *Moraguetes*] em pregunta per Pujols. Li esmento la darrera lletra. ‘Diu que ha resolt per la via de l’observació i l’experiència el problema de la Trinitat’. Moragas es queda, de moment, parat. Després exclama: ‘I pensar que un home així l’havíem tingut a Montpellier amb 300 francs al mes!’” (6 de juliol del 1942).

■ **Antoni Rovira i Virgili.** “He anat molt deprimat a casa de Rovira [Antoni Rovira i Virgili]. Admirable Rovira! Assabentat del que em passava, ell m’ha encoratjat. Amb una simplicitat estoica m’ha seguit explicant coses de la seva vida.

—Hi ha tres sentiments que jo no he conegut mai: l’enyorança, el tedi i la desesperació. Pot fer estrany que jo no enyori Catalunya, però és que Catalunya me la vaig emportar amb mi. Catalunya està al meu cor i la sento tan viva, tan existent com jo mateix. És per això que no puc sentir l’enyor. L’enuig no he sabut mai el que era. Diuen que el temps es fa llarg. Jo el trobo curt. Jo voldria que cada dia tingués quaranta-vuit hores i encara em mancarien temps. Tinc sempre projectes, coses a llegir, coses a escriure” (30 d’agost del 1942).

Artur Bladé i Desumvila. L'exiliada. Segona part (Obra Completa, volum 9). Cossetània Edicions.

Pompeu Fabra, Pere Lloret i Ordeig, Ramon Nogués i Bizet, Carles Riba i Humbert Torres, l'any 1942, a Montpellier. De tots parla Bladé i Desumvila al seu dietari.

percep la màgia dels mots, de rima interior, delicada i brillant, com una pluja quan fa sol. Les hores, a la casa de Riba, passen en una mena d’encanteri.

Converses, impressions, reflexions i descripcions s’apleguen al dietari amb l’objectiu de retratar, amb fidelitat, la vida, individual i col·lectiva, de la més important colònia d’exiliats catalans establerta a partir del 1939.

És, com diu al pròleg un altre memorialista, Albert Manent, un document de primer ordre, perquè no coneixem cap relat tan extens de cap país on els exiliats fessin estada. És, afirma,

una radiografia intensa i calidoscòpica d’aquests dos anys de foscos horitzons en què la gent havia de triar entre tornar a casa, si podia fer-ho amb seguretat, o buscar un exili més estable.

Amb la primera *Exiliada*—títol homèric que li va ser suggerit per Francesc Pujols—, el conjunt ara finalment completat amb l’extens dietari corresponent als anys 1941 i 1942 forma, diu Xavier Garcia a la introducció, la gran crònica de l’expatriació catalana del segle XX.

Lluís Bonada